

Край Блакітных азёраў...

Ганна Жаброўская

Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані

e-mail: zanna@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2551-3753

Край Блакітных азёраў: падарожжа па наваколлі

Рэзюмэ

Артыкул распавядае пра маляўнічыя краявіды беларускага Паазер'я, а пераш за ўсё – пра невялічкія вёсачкі (напр., Альшэва, Грумбіненты, Фалевічы), якія ляжаць на берагах Блакітных азёраў, і іх жыхароў, якія славілі ў розныя часы родныя мясціны. Значнае месца ў артыкуле займаюць успаміны жыхароў рэгіёна пра промыслы, якімі займаліся іх продкі. У тэксце выкарыстаны фрагменты матэрыялаў, сабраных падчас палявых даследаванняў, якія праводзіцца намі на Мядзельшчыне з 2010 года.

Ключавыя словы: Блакітныя азёры, Беларускае Паазер'е, Альшэва, традыцыі, промыслы мясцовых жыхароў.

Abstract

The Land of the Blue Lakes: A Journey in the Surrounding Area

The aim of the article is to describe the picturesque landscapes of the Belarusian Lake District, but most importantly - small villages (eg., Olshevo, Grumbinenty, Falevichi), which are situated on the Blue Lakes banks. It is also about their inhabitants, who glorified this region through the years. A significant place in the article is occupied by the memories of the residents of the region about the trades that their ancestors were engaged in. The text uses fragments of materials collected during the course of field research conducted in the Myadel district since 2010.

Keywords: the Blue Lakes, the Belarusian Lake District, Olshevo, Traditions, Crafts of the Local Residents.

“Каб любіць Беларусь нашу мілую,
Трэба ў розных краях пабываць (...)”

Алесь Ставер

Блакітныя азёры (Балдуцкая група азёраў) уяўляюць з сябе ўнікальны комплекс беларускага Паазер'я, у склад якога ўваходзіць каля 20 азёраў і сажалак, размешчаных паміж ляснымі масівамі на мяжы Мядзельскага раёна Мінскай вобласці з Пастаўскім раёнам Віцебскай вобласці і Астравецкім раёнам Гродзенскай вобласці.

Балдук, Балдучыца, Імшарэц, Карасік, Акунёк, Малы і Вялікі Болцікі, Глубля, Глубелька, Мёртвае, Глухое – гэта толькі некаторыя назвы, але за кожнай з іх тоіцца своеасаблівая гісторыя, захаваная ў легендах і паданнях Нарачанскага краю. Напрыклад, Іргіня, вядомая таксама пад назвай Вільчыня, “здзіўляе таямнічым рэхам, а Мёртвае – тым, што паглынае яго, Глубля – сіне-зялёным колерам вады, а Глубелька

Ганна Жаброўская

– маляўнічым астраўком, Імшарэц – “мыльнай” вадой, а Ячмянёк – саленаватай” [Драўніцкі 2011: 107]. Легенды і паданні пра ўзнікненне вадаёмаў – цікавая і дастаткова шырокая тэма, да якой варта звярнуцца ў асобным артыкуле і прысвяціць ёй асобныя старонкі. Падчас гэтых разважанняў, хацелася б спыніцца на паселішчах, якія вядуць да Блакітных азёраў: Альшэва, Грумбіненты, Бортнікі, Яцыны і іншыя. Сёння гэта малыя вёсачкі (а некаторых і зусім няма), якія калісьці не толькі вылучаліся значнай колькасцю насельніцтва, але і славіліся рознымі промысламі.

Звяртаючыся да гісторыі ваколіц Блакітных азёраў, трэба прыгадаць, што апошнімі іх гаспадарамі былі памешчыкі Хамінскія, з роду якіх паходзілі вядомыя ў Беларусі і за яе межамі культурныя, грамадскія, рэлігійныя, ваенныя і палітычныя дзеячы [Гіль, Драўніцкі 2008: 3-16; Драўніцкі 2018: 70]. Былі яны і знакамітымі гаспадарамі, якія стварылі добра развітую інфраструктуру. Паводле гістарычных звестак, маёнтак Альшэва акрамя фальваркавай маёмасці (малатарні, сушні з токам, вадзянога млыну і г.д.) меў вінакурню, карчму, кузню, пошту, пякарню, чыгуначную станцыю, школу, электрастанцыю і іншае [Драўніцкі 2018: 69-70; Звяруга (рэд.) 1998: 561]. У сваю чаргу ваколіцы Альшэва (напр., Бортнікі, Куелі, Таўкунец, Фалевічы) славіліся саматужнымі промысламі, пра якія і сёння распавядаюць найстарэйшыя жыхары ваколіц.

Падчас палявых даследаванняў¹ нам часта даводзілася чуць аповеды старажылаў пра розныя промыслы мясцовага насельніцтва. Адзін з маіх суразмоўцаў раскажаў наступнае: “яшчэ ёсь гэта й цагельня, гэта й, і этыя пчалярства гэта і алейня гэта вот. Алейня можа і не, ужо алейні гэтай німа і алей ні гоняць. Многа чаго німа. І смалярня, знаіш, што такое смалярня? У канцы Грумбінэнт астаткі этай смалярні ёсь там, камні ляжаць, дык яшчэ я разыскаў чалавека, які яе рабіў. (...) І ён мне расказаваў, я тожа ні

¹ З 2010 года на паўночным захадзе Мядзельскага раёна Мінскай вобласці мною праводзяцца палявыя даследаванні. Ахоплены імі сучасныя вёскі: Камарова, Альшэва, Бакшты, Багацькі, Барысы, Варашылкі, Венцавічы, Грумбіненты, Канстанцінава, Куркулі, Нарэйшы, Нецькі, Сёмкі, Старая Вёска, Фалевічы, Януковічы, Яцыны; сабраны багаты моўны і гістарычна-культурны матэрыял (каля 200 гадзін гуказапісу, фатаздымкі і асабістыя запісы), які, між іншым, будзе выкарыстаны ў гэтым артыкуле.

ўсё ўсякаў неяк, як гэты дзёгаць выпяўзае. Кажы, на нейкі протвень, нейкую бляху, я думаў-думаў, мне расказваў так о рукамі, я так з яго слоў паняў, но я вот так вот, каб сказаць зрабі смалярню, ні зрабіў бы. Ні зрабіў бы, бо скіпідар палучаіцца так прымерна прынцып самагонкі. Там калпак, труба і тут труба і тады ў змеявік, дык гэта я паняў, а от смалу ні паняў, дзёгаць. (...) Ну я прадстаўляю, што яго наложачь, абцягнуць бляхай і эта смала яна ж паўзе відаць неяк там у ёмкась і сабралі, ну я не зрабіў бы”² [Камарова, мужчына, 1932].

Пацвярджэнне сказанаму знаходзіцца таксама і ў друкаваных крыніцах, напрыклад, у гістарычна-дакументальнай хроніцы Мядзельскага раёна *Памяць* [Звяруга (рэд.) 1998: 492-502] ці ў гісторыка-краязнаўчым нарысе І.П. Драўніцкага *Смарагдавы край* [Драўніцкі 2011].

У апошні з іх знаходзім інфармацыю аб смалярні, пабудаванай за вёскай Грумбіненты, якая была ў свой час адной з пяці дзейных у ваколіцы смалярняў. Смалакурства лічылася галоўным промыслам жыхароў вёскі, а атрыманая прадукцыя задавальняла як патрэбы мясцовага насельніцтва, так і экспартавалася за мяжу [Драўніцкі 2011: 140].

Недалёка ад вёскі Барысы, за Альшэвам, знаходзілася цагельня. Належала яна, як і большасць навакольных уладанняў, роду Хамінскіх. Рэспандэнты, памяць якіх захавала ‘польскія часы’ (перыяд да 1939 года, калі землі Мядзельскага раёна належалі да II Рэчы Паспалітай), прыгадваюць незвычайную сціпласць, працавітасць і практычнасць магнатаў Хамінскіх, якія збудавалі цагельню: “Хамінскія былі вельмі практычныя, імкнуліся мець усё сваё. Перш чым узводзіць мураваньня забудовы, за Альшэвам збудавалі цагельню. Гэта быў цэлы саматужны комплекс: капальні, дзе здабывалі гліну, вылежні-пляцоўкі, дзе гліна ‘спела’, майдана, месца для замешвання сыравіны, фармоначнага навеса, плінтовак, роўных крытых пляцовак для сушкі сырца, печы-цагельніцы, дзе абпальвалася цэгла, і складоў для гатовай прадукцыі. (...) На цагельні выраблялі цэглу-сырэц, муравалі з яе печы, грубкі, ляжанкі; стандартную цэглу і нестандартную цэглу – гэта

² Запіс размовы ўсіх цытаваных фрагментаў максімальна збліжаны да вымаўлення рэспандэнта.

Край Блакітных азёраў...

шырокая і плоская, з рэльефнымі малюнкамі і арнамантам для абліцоўкі грубак і інш.); вогнетрывалую цэглу; рабілі на цагельні і чарапіцу – штучны дахавы матэрыял. (...) Хамінскія былі знакамітымі гаспадарамі і людзьмі”³.

Добрымі і працавітымі людзьмі былі і мясцовыя гаспадары-аднаасобнікі, якія, жывучы пераважна на хутарах, займаліся земляробствам і рознымі промысламі. На сучаснай карце гэтых хутароў ужо даўно няма, аднак засталіся яны ў памяці аўтахтонаў. Праводзячы палявыя даследаванні, мы даведаліся шмат цікавага пра хутар Бортнікі, дзе займаліся бортніцтвам (пчалярствам). Пра хутар і пчалярства суразмоўцы апавядалі наступнае: “Пан Хамінскі, каб мець для двара неабходную колькасць мёду, даў аднаму з мясцовых жыхароў зямлю, лес на забудовы, права ў панскім лесе выкарыстоўваць для развядзення пчол дуплістыя дрэвы і абавязаў займацца здабычай мёду. Утрымліваліся і разводзіліся пчолы не так, як цяпер, а ў натуральных дуплах дрэў. Пасля пачалі рабіць борці – штучныя дуплы для дзікіх пчол, якія выдзёўбвалі (барцілі) у дрэве з дапамогай барты – сякеры з шырокім лязом. Людзей, якія займаліся бортным промыслам, называлі бортнікамі, назва хутара Бортнікі таксама адсюль узятая” [Камарова, мужчына, 1932].

Пчалярствам займаліся і жыхары суседняй вёскі Яцыны. Тут пасекі захаваліся і да сёння, а традыцыі дзядоў і прадзедаў працягваюць дзеці і ўнукі.

Бортніцтва было важным промыслам жыхароў гэтага рэгіёна, пра што сведчаць не толькі ўспаміны людзей, але і мясцовая тапаніміка. Напрыклад, назва вёскі: Даўжані (Мядзельскі раён Мінскай вобласці) паходзіць ад слова ‘даўжні’, драўлянага бруса, якім закрывалі ўваход у вулей; Калодна (Мядзельскі раён Мінскай вобласці) – ад лексемы ‘калода’ – пчаліны вулей; Мядзюны (Ашмянскі раён Гродзенскай вобласці) – ад слова ‘мёд’ і г.д. [Драўніцкі 2011: 139].

Мясцовае насельніцтва займалася таксама шапавальствам⁴. Жыхары вёскі Фалевічы (даў-

ней засценак Фалевічы) апавядалі наступнае: “Пасля вайны (Вялікай Айчыннай – А.Ж.) па вёсках вандравалі шапавалы са сваімі інструментамі. Там, знаіш, былі капылы, качалка, жалезная пчотка, ні помню што йшчэ. І вот яны адразу на месцы з воўны гаспадара валілі валёнкі, якія хочыш, на любы ўкус” [Фалевічы, мужчына, 1936].

Ва ўрочышчы Куелі, а пазней невялікай вёсачцы, якой ужо няма [Звяруга (рэд.) 1998: 20], дзейнічаў вапнавы завод. Пабудоваў яго Аляксандр Хамінскі – пісьменнік і палітычны дзеяч, сын генерала Станіслава Хамінскага – аднаго з гаспадароў альшэўскага маёнтка [Гіль, Драўніцкі 2008: 7]. У сваю чаргу яго ўнук, Людвік Хамінскі, заклаў на балотах 15 сажалак і займаўся развядзеннем рыбы. Звернемся да аповедаў мясцовых жыхароў, у памяці якіх захавалася і сціпласць альшэўскіх гаспадароў, і прыгажосць сажалак: “Сажалкі пан капаў на ручаі, ён выцякае з Глублі (возера – А.Ж.) і праз сколькі там кіламетраў уцякае ў Страчу (рака – А.Ж.). Была такая сажалка, звалася Рударэя, невялічкая, гадавалі ў ёй малькоў. Тады была вялікая сажалка, як возера – Сцякліца – гэта быў гадавальнік. З парку на Галубыя⁵ вяла сцежка да гэтай сажалкі і Страчы, вот тут было зроблена такое места, дзе можна было лавіць рыбу. Гэтых сажалак было можа з 15, а йшчэ ж былі і каналы, і пратокі, і падземныя трубаправоды, ну общым хазяйства. Дык вот гэтыя сажалкі існавалі да 1980 года, а потым, знаіш, рыбгас спусціў ваду, рыбу адлавілі і так усё закінулі. Дачка казала, што цяпер нехта там паправіў плаціну, і ў сажалках паявілася вада. А якія былі сажалкі, на адной дык і я помню беляя лілея⁶, вот цвілі. (...) І легенду чуў пра іх, беляя лілея выраслі там, дзе ўтапілася дзяўчына Ліля, альшэўская прыгажуня, якая не хацела быць жонкай сына аканома, за якога яе пад прымусам аддавалі замуж” [Камарова, мужчына, 1929].

Палявыя даследаванні – сапраўдная скарбніца ведаў аб мове, традыцыях, абрадах, каштоўнасцях і ўвогуле жыцці таго або іншага рэгіёна.

галаўныя ўборы, валёнкі, лямец з воўны і інш.

⁵ Так мясцовае насельніцтва называе Блакітныя азёры.

⁶ Гарлачыкі.

³ З прыватных запісак Драўніцкага Івана Пятровіча – педагога, краязнаўцы, даследчыка Мядзельшчыны і Пастайшчыны. Доступ да матэрыялаў мы атрымалі падчас палявых даследаванняў.

⁴ Шапавальны промысел – традыцыйнае ўменне вырабляць

Ганна Жаброўская

Ад аўтахтонаў можна даведацца пра тое, што цяжка знайсці ў падручніках, кнігах, часопісах і г.д. Так, напрыклад, жыхары Альшэва і Камарова падзяліліся з намі інфармацыяй пра Альшэўскую конегадоўчую ферму, якую заснаваў Аляксандр Хамінскі. Ад суразмоўцаў мы таксама даведаліся пра школу ў вёсцы Альшэва. Гэта была адна са старэйшых свецкіх прыватных школ рэгіёна, якую адкрыў Тадэвуш Хамінскі – дваюродны брат Людвіка Хамінскага, апошняга гаспадара Альшэва [Драўніцкі 2018: 70].

Першапачаткова школа была польскамоўнай, аднак ў 1823 годзе ўлады ўвялі абавязковы прадмет рускай мовы, а пасля 1863 года школа стала выключна рускамоўнай. Гаспадары маёнтка, не зважаючы на цяжкасці, намагаліся падтрымаць польскамоўную адукацыю. Адзін з рэспандэнтаў – настаўнік беларускай мовы і літаратуры, знаўца родных мясцін, раскажаў нам наступнае: “Жонка Станіслава Хамінскага, якая не магла пагадзіцца з татальнай русіфікацыяй, рашыла падтрымаць польскамоўнасць. Таму пасля навучання ў афіцыйнай школе яна запрашала дзяцей у палац. Там быў спецыяльна падрыхтаваны пакой, у якім сама [жонка С. Хамінскага – А.Ж.] вяла ўрокі польскай мовы і гісторыі. Пазней пачалі йзноў вясціся заняткі на польскай мове. Падчас Першай сусветнай вайны ўрокаў не было, у школе немцы зрабілі лазарэт. Пасля вайны, з 1919-га па 1926-ы год, працавала беларуская школа, якая пасля йзноў стала польскамоўнай і заставалася ёй аж да 1939-га года, да прыходу саветаў. З 1939-га года і да 1974-га заняткі вяліся на беларускай мове. Пазней школу зачынілі, дзеці разляцеліся хто-куды, і так вот усё пакрыху адыходзіла. А сёння ўжо мала хто й помніць, як гэта было” [Камарова, мужчына, 1932].

Гаспадары альшэўскага маёнтка, пра што сведчаць як гістарычна-кранязнаўчыя нарысы [Звяруга (рэд.) 1998; Гіль, Драўніцкі 2008; Драўніцкі 2011; Драўніцкі 2018], так і аповеды мясцовага насельніцтва, акрамя развіцця гаспадарча-эканамічнай інфраструктуры займаліся асветніцкай дзейнасцю. Апошні з іх – Людвік Хамінскі – скамплектаваў багатую бібліятэку, якая перад Першай сусветнай вайной налічвала каля 10 000 тамоў. Гэта была перш за ўсё мастацкая літаратура і паэзія на польскай,

нямецкай і французскай мовах, мемуары, лісты і іншае. Сярод значнай колькасці сабранай літаратуры найбольшую каштоўнасць прадстаўляў *Альшэўскі рукапіс* (інакш *Альшэўскі летапіс* ці *Хроніка Вялікага Княства Літоўскага*) – адзін з помнікаў польскага пісьменства ў Вялікім Княстве Літоўскім (ВКЛ). Паводле аўтараў кнігі “*Былыя сядзібы і паркі Паазер’я. Мядзельшчына*” [Гіль, Драўніцкі 2008: 12-13], гэта быў адзін экзэмпляр, напісаны на польскай мове, які змяшчаў у сабе выбітныя тэксты: *Статут ВКЛ 1529 года, Хронікі ВКЛ і Жамойцкага, Прывілея 1447 года Вялікага князя Казіміра, Пахвала Каралю Жыгімонту I Старому і Хронічка* – кароткія звесткі па гісторыі ВКЛ за 1307-1535 гады. Арыгінал летапісу знаходзіцца ў варшаўскай Нацыянальнай бібліятэцы.

Наваколле Блакітных азёраў мае знакамітых і заслужаных для беларускай і польскай культуры дзеячаў (пра некаторых з іх мы згадалі вышэй); добразычлівых, адкрытых і цікавых суразмоўцаў, ад якіх можна шмат чаго даведацца пра гісторыю сучасных маленькіх вёсчак, а таксама багатую і разнастайную прыроду, у чым можна лёгка пераканацца, падарожнічаючы па блакітнавокім краі.

У гэтым артыкуле мы імкнуліся пераказаць пачутае пра мясціны, размешчаныя паблізу вядомых у Беларусі і за яе межамі Блакітных азёраў, і пра якія сёння можна даведацца выключна ад мясцовага насельніцтва. Мы паведамілі толькі пра тую мясціну блакітнавокага краю, якія знаходзяцца на спежках Блакітных азёраў. Аднак у гэтым рэгіёне ёсць і іншыя мясцовасці (Камарова, Канстанцінава, Варашылкі, Свір) з не менш цікавай гісторыяй, побытам і традыцыямі іх жыхароў, з якімі мы ахвотна пазнаёмім Чыгача на наступных старонках часопіса.

Літаратура

Гіль М., Драўніцкі Я., 2008, *Былыя сядзібы і паркі Паазер’я. Мядзельшчына*, Паставы.
 Драўніцкі І.П., 2011, *Смарагдавы край*, няма месца выдання, самвыдат.
 Драўніцкі Я., 2018, *Наваколле старажытнага шляху Вільня – Полацк*, Паставы.
 Звяруга Я.Г. (рэд.), 1998, *Памяць. Мядзельскі раён*, Мінск.